

dine'de Hz. Peygamber'i gördükten sonra peyderpey Müslümanlığı benimseyen bir grup yahudi arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu gruptakilerden biri olan Abdullah b. Selâm'ın anlattığına göre Zeyd, Resûlullah'ı görünce Tevrat'ta geleceği bildirilen son peygamberin taşıyacağı bütün nitelikleri onda bulmuş, ilk anda bulamadığı iki niteliği de denemek suretiyle tesbit etmiştir. Kaynaklarda geniş biçimde anlatılan bu deneme olayının ardından Zeyd, Resûlullah'ın son derece halîm ve sabırlı olduğunu, öfkesine yenilmediğini görmüş ve hemen İslâmiyet'i kabul etmiştir (Fesevî, I, 301-303; İbn Ebû Âsım, IV, 110-113). Medine'de Hz. Peygamber'in çevresinde yaşayan Zeyd malının büyük bir kısmını İslâm'a hizmet için harcadı ve ihtiyaç sahibi müslümanlara yardım etti. Resûl-i Ekrem'in bütün gazvelerine, son olarak Tebük Seferi'ne (9/630) katıldı ve Tebük'ten dönerken yolda vefat etti (Radıyyüddin es-Sâgânî, s. 43-44).

Zeyd b. Sa'ne'den rivayet edilen tek haber onun müslüman oluşuyla ilgilidir (İbn Hazm, s. 513). Abdullah b. Selâm tarafından rivayet edilen ve, "Muhammed'in yüzüne bakar bakmaz peygamberlik alâmeti olarak bilinen ne varsa hepsini onda gördüm" diye başlayan bu haber, veresiye alışverişin câiz olduğu ve alacağını istemeye gelen hak sahibine borcunu zamanında ödeyip gönlünü almak gerektiği gibi hükümler ve ahlâkî bilgiler ihtiva etmektedir. Kendisinin anlattığına göre Zeyd, Resûl-i Ekrem'i denemek amacıyla yanına gitmiş, bu esnada Müslümanlığı yeni kabul eden bir kabile halkına gönderilmek üzere âcilen paraya ihtiyaç duyulmuş, paranın tedarik edilmesinde sıkıntı çekildiğini görünce Resûl-i Ekrem'e ileride karşılığı hurma olarak ödenmek üzere para vermesi teklif etmiş, vade belirlenerek kendisinden 80 miskal altın alınmıştır. Borcun vadesinin bitimine birkaç gün kala Zeyd, tekrar Resûlullah'ın yanına gidip kaba bir tavırla, Abdülmuttaliboğulları'nın borçlarını ödeme konusunda gevşek davrandıklarını duyduğunu, verdiği borcun süresinin dolduğunu ve alacağı hürmaların kendisine teslim edilmesi gerektiğini söylemiş, orada bulunan Hz. Ömer onun bu davranışına karşılık vermeye kalkışınca da Resûl-i Ekrem müdahale etmiş, Ömer'e kendisinden daha farklı bir davranış beklediğini söyleyerek, "Bana borcumu güzellikle ödememi, ona da alacağımı güzellikle istemesini tavsiye etmeliydin" demiş, ardından da Ömer'e Zeyd'in alacağını fazlasıyla

la ödemesini emretmişti. Resûlullah'ın bu davranışı üzerine Sa'ne hemen müslüman olmuştur (Taberânî, V, 222-223).

BİBLİYOGRAFYA :

Fesevî, *el-Ma'rîfe ve't-târîh* (nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), Medine 1410/1990, I, 301-303; İbn Ebû Âsım, *el-Âhâd ve'l-meşânî* (nşr. Bâsım Faysal Ahmed el-Cevâbire), Riyad 1411/1991, IV, 110-113; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), Beyrut 1405/1984, V, 222-223; Hâkîm, *el-Müstedrek* (Atâ), III, 700-701; İbn Hazm, *Esmâ'ü's-şahâbeti'r-ruvât* (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1412/1992, s. 513; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), II, 553; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), II, 136-137; Radıyyüddin es-Sâgânî, *Derrü's-sehâbe fi beyâni mevâzî'i vefeyâtî's-şahâbe* (nşr. Târik et-Tantâvî), Kahire, ts. (Mektebetü'l-Kur'ân), s. 43-44; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecîd v.d.ğr.), Beyrut 1415/1995, II, 501-502; Mehmet Efendioğlu, *Arap Olmayan Sahâbiler*, İstanbul 2011, s. 231-232.

MEHMET EFENDİOĞLU

ZEYD b. SEHL

(bk. EBÛ TALHA el-ENSÂRÎ).

ZEYD b. SÛHÂN

(زيد بن صوحان)

Ebû Âişe (Ebû Süleymân)

Zeyd b. Sûhân

b. Hucr el-Abdî el-Küfî

(ö. 36/656)

Muhadramûndan.

Abdülkaysoğulları'nın ileri gelenlerinden olup Resûl-i Ekrem döneminde İslâmiyet'i kabul etmiş ancak Resûl-i Ekrem'i görevlenmiştir. Hz. Peygamber'e elçi olarak gönderildiği yolundaki bilgi ise (İbn Asâkir, XIX, 429) kabul görmüştür. Medân'de uzun süre kendisine talebelik ettiği Selmân-ı Fârisî'ye saygısından dolayı Ebû Selmân künyesini de kullanmıştır (İbn Hacer, I, 583). Irak bölgesinin fethinden sonra Küfe'ye yerleşti. Hz. Ömer devrinde Küfe'den Medine'ye gelen heyette yer aldı; halife ile görüştü ve onun takdirini kazandı. Kendisi hakkında övücü sözler söyleyen Hz. Ömer, Zeyd'in çevresindekilere de ona saygı göstermelerini tavsiye etti. Bu dönemde Kâdisiye, Celûlâ ve Nihâvend gibi savaflara katıldı. Kâdisiye (a.g.e., a.y.) veya Celûlâ (İbn Abdülber, I, 557) yahut Nihâvend (İbn Sa'd, VI, 124) savaflarından birinde sol elini kaybetti. Selmân-ı Fârisî'nin Medân valiliği esnasında kardeşi Sa'saa ile birlikte Selmân'ın talebeleri arasına girdi, birçok konuda onun etkisi altında kaldı. Bir ara ailesini ihmal edecek dere-

cede zühd hayatına ve nâfile ibadete ağırlık verince Selmân kendisini, ibadette aşırıya kaçıp ailesini zor durumda bırakmanın dinî yönden uygun olmadığı hususunda uyardı. Aynı dönemde Selmân'ın emriyle cuma namazlarından önce vaaz etti, onun gözetiminde Kur'an dersleri verdi ve imamlık yaptı.

Hz. Osman zamanında yönetimden memnun olmayan ve bazı rivayetlere göre halifeye uyanlarda bulunan muhaliflerden biriydi. 33 (653-54) yılında Küfe Valisi Saîd b. Âs'ın bazı sözleri ve davranışları şehirde karışıklığa yol açınca olaylarda kıskırtıcı rol oynadıkları gerekçesiyle halife tarafından Dimaşk'a sürülen dokuz veya on kişilik grubun içinde yer aldı (İbn Kesîr, X, 258-260). Dimaşk Valisi Muâviye bir süre sonra onların Dimaşk'tan ayrılmasına izin verdi. Grup üyeleri, Hz. Osman'a bir temsilci gönderip eski faaliyetlerini sürdürmeyeceklerine dair söz verdikleri halde Küfe'ye dönünce yeniden muhalefete başladılar. Hz. Osman'ı hilâfetten uzaklaştırmak amacıyla çeşitli şehirlerden gelip Medine önünde toplanan isyancı grubun içinde Küfeliler'in liderlerinden biri olarak Zeyd de vardı. Olayların sonunda Hz. Osman'ın şehid edildiği gün Zeyd'in, "Bugün insanların arasına öyle bir nefret tohumu ekildi ki artık kıyamete kadar birbirlerini sevmeyiz" dediği rivayet edilmiştir (İbn Kesîr, X, 277-278, 339). Daha sonraki karışıklıklar sırasında Hz. Âişe'nin, kendilerine katılması veya Küfe'de kalıp Hz. Ali aleyhinde propaganda yapması teklifini kabul etmedi. Hz. Ali'nin yanında iştirak ettiği Cemel Vak'ası'nda Abdülkaysoğulları'nın sancaktarlarından biriydi. Kendisi ve kardeşi Seyhân bu çarpışmada öldürüldü (36/656). Ölmek üzereyken Hz. Osman aleyhinde yaptıklarından dolayı pişmanlığını ifade ettiği (İbn Asâkir, XIX, 445), onun ölüm haberini alan Hz. Âişe'nin de üzüntüsünü dile getirdiği (İbn Abdülber, I, 557) bildirilmektedir.

Zeyd b. Sûhân, siyasi olaylardaki rolünün yanı sıra ilk dönem zühd hayatında da önemli bir isimdir ve adı erken dönem zâhidleri arasında sayılır (Ali Sâmî en-Neşşâr, III, 255). Hz. Osman devrinde geçimlerini sağlayacak gelirleri olmayan Basralı âbidlerin rahatça ibadet etmeleri için özel bir bina yaptıran Zeyd onların ihtiyaçlarını karşılamak üzere görevliler tahsis etmiş (İbn Asâkir, XIX, 441), böylece daha sonraki süffî kurumlarının ilk örneklerinden birini ortaya koymuştur. Hz. Peygamber'in onun hakkında söylediği bildirilen, fakat

ZEYD b. SÜHÂN

sihatinden şüphe edilen bazı övgü sözleri (meselâ bk. İbn Sa'd, VI, 123; Hatîb, VIII, 440; İbn Hacer, I, 582-583) kendisine atfedilen tasavvufî şahsiyetine güç kazandıran rivayetlerdir. Az rivayeti bulunan ve güvenilir bir râvi diye tanıtılan Zeyd'in (İbn Sa'd, VI, 126) Hz. Ömer, Hz. Ali, Übey b. Kâ'b ve Selmân-ı Fârisî'den rivayetleri vardır. Ondan da Ebû Vâil Şakik b. Seleme, Ayzâr b. Hureys ve Sâlim b. Ebû'l-Ca'd gibi şahıslar hadis rivayet etmiştir. Zeyd gibi kardeşleri Sa'saa ve Seyhân da Abdülkaysoğulları'nın önde gelen hatiplerinden olup Sa'saa aynı zamanda Muâviye döneminin meşhur muhaliflerindedir. Zeyd'in Ümmü'l-Esved adında bir kızından da bahsedilmektedir (İbn Asâkir, XIX, 435).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 123-126; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VIII, 439-440; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 557-561; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), XIX, 429-447; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 137-144, 228, 232; a.mlf., *Üsdü'l-gâbe*, II, 291-292; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, III, 525-529; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Abdullah Abdülmuhsin et-Türkî), Cize 1418/1998, X, 258-260, 277-278, 339, 439, 446, 448; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 582-583; Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm*, Kahire 1978, III, 255-257.

HALİT ÖZKAN

ZEYD b. VEHB

(زيد بن وهب)

Ebû Süleymân Zeyd
b. Vehb el-Cühenî el-Kûfî
(ö. 83/702)

Muhadramûndan.

Medine'nin batısındaki Yenbu' bölgesine yerleşmiş bulunan kabilesi Cüheyne'nin diğer mensuplarıyla birlikte hicretin hemen ardından müslüman oldu, fakat Hz. Peygamber'i göremedi. Kabilesinden bir heyetle birlikte son günlerinde Resûl-i Ekrem'i ziyaret etmek üzere yola çıktıysa da heyet Medine'ye varmadan Resûl-i Ekrem vefat etti. İbn Hacer, Zeyd'in İbn Hazm tarafından sahâbi sayılmasını eleştirir (*el-İşâbe*, I, 583-584). Hz. Ömer devrinde Azerbaycan'ın fethine katıldı. Bu dönemde bir süre Medine'de ikamet edip daha sonra Kûfe'ye yerleşti. Cemel, Sıffin ve Nehrevan savaşlarında Hz. Ali'nin safında yer aldı. Hz. Ali'nin önde gelen adamları arasında gösterilen Zeyd'in Deyrülce-mâcım savaşının ardından 83 (702) yılının sonlarında vefat ettiği bilgisi (İbn Sa'd, VI, 103) daha çok kabul görmekte birlikte, bazı rivayetler onun vefatını 97 (716) yılına kadar götürmektedir.

Sika ve kesîrül'-hadîs gibi sıfatlarla tanıtılan Zeyd'den gelen rivayetler *Kütüb-i Sitte*'de yer almaktadır. Zeyd, Hz. Ömer, Osman, Ali, Berâ b. Âzib, Ebû Zer el-Gifârî, Huzeife b. Yemân ve Abdullah b. Mes'ûd gibi sahâbilerden rivayette bulunmuş, kıraat ilmini İbn Mes'ûd'dan tahsil etmiştir. Kendisinden A'meş, İsmâil b. Ebû Hâlid, Hammâd b. Ebû Süleyman, Hakem b. Uteybe, Ebû İshak es-Sebîî gibi tâbiîn âlimleri hadis rivayet etmiştir. Hz. Ali'yi desteklemekle beraber halife Osman'ın aleyhinde faaliyette bulunmadığından ricâl âlimleri kendisine Şîlik isnat etmemiştir. Fesevî'nin Zeyd'in hadislerinde birtakım kusurların görüldüğü yolundaki sözü kabul görmemiş, Zehebî ve İbn Hacer, Fesevî'nin tenkitlerinin isabetsiz olduğunu söylemiştir (Fesevî, II, 768-771; Zehebî, II, 107; İbn Hacer, *Hedyü's-sârî*, s. 569). Zeyd'in, vaktini ibadet ve taatle geçirdiği, şehir dışına da ancak cihad, hac veya umre amacıyla çıktığı zikredilmektedir (Ebû Nuaym, IV, 171). Hz. Ali'nin hutbelerinden oluşan bir derleme Zeyd b. Vehb'e nisbet edilmekte (Ebû Ca'fer et-Tûsî, s. 131), bu derlemenin, aralarında İsmâil b. Mihrân es-Sekûnî'nin *Kitâbü Huṭabi emîri'l-mü'minîn*'i, Nasr b. Müzâhim'in *Kitâbü Vak'ati Şıffin*'i ve Şerîf er-Radî'nin *Nehcü'l-belâğası* gibi kitapların bulunduğu bazı eserlere kaynaklık ettiği belirtilmektedir (Modarressi, s. 81-82; *DİA*, XXXII, 539).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 102-103; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, II, 768-771; Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 171-174; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Fihrist* (nşr. Cevâd el-Kayyûmî), [baskı yeri yok] 1417 (Müessesetü neşri'l-fekâhe), s. 130-131; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, X, 111-115; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 107; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 583-584; a.mlf., *Hedyü's-sârî* (nşr. Abdülaziz b. Bâz), Beyrut 1416/1996, s. 569; Abdüssettâr eş-Şeyh, *A'lâmü'l-hufâz ve'l-muhaddîşin*, Dimaşk-Beyrut 1417/1997, IV, 5-17; Hossein Modarressi, *Tradition and Survival: A Bibliographical Survey of Early Shi'ite Literature*, Oxford 2003, s. 80-82; Seyyid Mehdi Hâirî, "Zeyd b. Vehb", *DMT*, VIII, 587; İsmail Durmuş, "Nehcü'l-belâğa", *DİA*, XXXII, 539.

HALİT ÖZKAN

ZEYDİYYE

(الزيدية)

Taberistan, Deylem ve Gilân'da
hüküm süren bir devlet
(864-1526).

Sarp dağlarla çevrili Taberistan ve Deylem, Abbâsî halifelerinin takibatına mâruz kalan muhalifler için korunaklı bir sığınak durumundaydı. Buraya sığınanlar ara-

sında Hz. Ali evlâdından bazı kimseler de vardı. Abbâsîler'e itaat etmemekte direnen Taberistan-Deylem halkının Ehl-i beyt mensuplarına kucak açması gelenlerin sayısını arttırdı ve takibata uğrayan Ali evlâdının Taberistan-Deylem dağlarına sığınması neredeyse bir âdet haline geldi. Taberistan-Deylem arasındaki Rûyân bölgesine yerleşen Zeydîler bölgede mezheplerini yaymaya başladılar. Ali evlâdının ileri gelenlerinden olan Yahyâ b. Ömer et-Tâlibî el-Hüseynî'nin 250 (864) yılında Kûfe'de çıkardığı isyanın bastırılması ve Yahyâ b. Ömer'in öldürülmesinin ardından Abbâsî Halifesi Müstaîn-Billâh, Tâhirîler'in Irak ve Haremeyn Valisi Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'e Taberistan ve Deylem'deki bazı arazileri de içine alan iktâlar vermişti. Bu durum bölge halkının Tâhirî yönetimine karşı duyduğu nefreti isyana dönüştürdü. Deylemli, güçlerini arttırmak için Taberistan'daki Alevîler'in ileri gelenlerinden Muhammed b. İbrâhim'e haber gönderip ona biat edeceklerini bildirdiler. Kendisinin buna lâıyk olmadığını söyleyen Muhammed onlara Hz. Hasan'ın soyundan gelen kayınbiraderi Hasan b. Zeyd el-Alevî'yi tavsiye etti.

Yahyâ b. Ömer'in isyanına katıldıktan sonra Kûfe'den kaçıp bölgeye sığınan Hasan b. Zeyd el-Alevî bu sırada Rey'de bulunuyordu. Deylemli'lerin teklifini kabul etti ve Taberistan'ın Abbâsîler'le sınır bölgesi olan Rûyân'a geldi. Bölgedeki Ehl-i beyt mensuplarının yanı sıra Deylem, Kelâr, Şâlûs ve Rûyân halkının biatını alıp Taberistan ve Deylem Zeydîleri (Aleviyye) adıyla bir devlet kurdu (250/864). Çevrede hâkimiyeti sağladıktan sonra Âmül'ü ve Taberistan âmilinin oturduğu Sâriye'yi (Sârî) ele geçirdi. Bölgeyi geri almaya çalışan Tâhirî kuvvetleriyle mücadelesini sürdürdü. Rey'i de Tâhirîler'den aldı ve buraya Tâlibîler'den Muhammed b. Ca'fer'i vali tayin etti. Tâhirî kuvvetleri karşısında yenilen Muhammed, Taberistan'ı onlara terketmek zorunda kaldıysa da Hasan b. Zeyd'in gönderdiği kuvvetler kısa süre sonra Rey'i geri almayı başardı (251/865). 255 (869) yılında Zeydîler, Abbâsî ordusu karşısında yenilgiye uğrayıp tekrar Deylem'e çekildiler, fakat iki yıl sonra Cürcân'ı ele geçirip Tâhirîler'in Horasan'daki itibarını büyük ölçüde sarstılar. Hasan b. Zeyd, bu arada Ya'kûb b. Leys es-Saffâr ile de savaşmak zorunda kaldı; Sâriye'ye ve Âmül'e giren Ya'kûb'un şiddetli yağmurlar yüzünden çekilmesinin ardından tekrar Taberistan'a hâkim oldu (260/874). "Dâi-i Kebîr" ve "Dâi-